Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 127 2006

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2007 och för recensioner 1 september 2007.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

I Samlaren 127/2006 publiceras de bidrag av Hanif Sabzevari (Uppsala universitet) och Lisa Schmidt (Södertörns högskola) som belönats med Svenska Litteratursällskapets pris för bästa magisteruppsats i litteraturvetenskap läsåret 2004–05.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91–87666–24–3
ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2006

and Law litet styvmoderligt i denna recension innehåller den många intressanta och välskrivna bidrag till studiet av rätt och litteratur. För att bara nämna ett fåtal så finns två tankeväckande och kompletterande diskussioner av representation av lag och rätt i några av Edith Whartons romaner (Alicia Renfroe, ”Prior Claims and Sovereign Rights. The Sexual Contract in Edith Wharton's *Summer*”, och Deborah Hecht, ”Representing Lawyers. Edith Wharton's Portrayal of Lawyers and Lawyering in *The Touchstone* and *Summer*”). Det finns vidare flera fascinerande studier av hur litteratur och bildkonst kan vara instrumentella i att förändra både lagstiftning och rättspraxis (Beth Widmaier Capo, ”’How shall We Change the Law?’ Birth Control Rhetoric and the Modern American Narrative”, och Ana Maria Frailé-Marcos, ”The Letter of the Law and Canadian Letters: Joy Kogawa's *Obasan*”). Slutligen kan nämnas en artikel som behandlar diskussionen mellan en dotter (professor i litteraturvetenskap) och hennes fader (pensionerad domare) om Harper Lees roman *To Kill a Mockingbird* (1960), en diskussion som hjälper dottern både att förstå romanen bättre och att bättre förstå hur rättten ser på människor (Nancy Lawson Rembler & Hugh Lawson, ”Situating Atticus in the Zone: A Lawyer and his Daughter Read Harper Lee's *To Kill a Mockingbird*”).

Leif Dahlberg

Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper. Bidrag till en konference afholdt af Nordisk Netværk for Editionsfilologer 10.–12. oktober 2003. Red. Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde (Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter. 6). C.A. Reitzels Forlag. København 2005.

När den svenske Shakespeare-kommentatorn August Strindberg gick i närkamp med den engelske föregångarens texter för ungefär hundra år sedan infogade han i en av sina studier följande: ”Ehuru textkritiken icke roar mig, vill jag dock för Hamlets skull anföra Israel Gollancz utredning av år 1906, fastän jag icke kan döma om dess pålitlighet.” (*Hamlet. Ett Minnesblad* [– – –], *Samlade Verk* 64, s. 62.) Yttrandet är typiskt för litteraturhistoriker och texttolkare: man ser textkritiken främst som en nyttig hjälpvetenskap, och anför den gärna, dock i aningen nedlåtande ordalag, samtidigt som man inte har tillräcklig kunskap för att kunna värdera dess resultat. Så var det på Strindbergs tid och kanske även i dag. Eller håller något på att förändras?

Det nordiska nätverket för editionsfilologer (NNE) startades för drygt tio år sedan. Under denna tid har man medvetet arbetat för att fungera som en mötesplats för teoretiska, metodiska och praktiska frågeställningar, genom regelbundna konferenser, forskarkurser och även en egen skriftserie. NNE är en mycket viktig plats för reflektion. Konferenserna och den dokumentation som publiceras i konferensvolymerna har vidare syften: att ge den nordiska editionsfilologin teoretisk och metodisk stadga, en aktualiserad historia och ökad status. Verksamheten innefattar både det vetenskapliga utgivningsarbetets oglamourösa vardag och dess framtida utvecklingsmöjligheter.

Konferenserna har haft skilda teman, och de har givit en orientering om olika inslag i utgivningsarbetet. De sedermera tryckta konferensbidragen ger en överblick över och en introduktion till olika delar av editionsfilologin, samt exempel från skilda utgivningsprojekts erfarenheter. Tidigare skrifter har bland annat behandlat terminologi och grundläggande frågor som val av bastext för vetenskaplig edering, konsten att kommentera, digital textutgivning och dess förhållande till traditionell bokutgivning. Vidare har dryftats utgivningsarbetets betydelse för kanonbildning samt variantapparaternas och de bibliografiska beskrivningarnas estetik och praktik. Tillsammans med den 1991 utgivna *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter* (red. Barbro Ståhle Sjönell), bildar dessa volymer ett textkritiskt läroboksspaket. Nästa steg skulle kunna vara att sammansmälta kunskaper och erfarenheter i ett eller ett par band med sammanfattande texter.

Nu har NNE:s sjätte konferensvolym utkommit, *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*. Den behandlar alltså olika typer av utgåvor, samt vilken roll den tänkta målgruppen har för valet av utgåvetyp. Det handlar återigen om mycket centrala frågeställningar: Vad bör givas ut? Av vem och för vem? I vilken form? Och vem bestämmer i slutändan över detta?

Bokens åtta bidrag spänner från det mer introducerande och överblickande till mer detaljerade rapporter. Volymen saknar personregister, men innehåller i stället ett användbart sakregister. Ett antal bilder, varav ett block med färgbil-

der av främst sidor i faksimilutgåvor, ger inblickar i olika utgåvor.

Tone Modalsli ger en inledande, välformulerad översikt över olika utgåvetyper. Varje utgåva måste utgå från två förhållanden: utgåvans tänkta målgrupp och det material som skall utges. Den tyska indelningen är hierarkisk: överst står den historiskt-kritiska utgåvan, därunder kommer i fallande rang den kritiska utgåvan, studieutgåvan och läsutgåvan. Den historisk-kritiska utgåvan, som skall belysa alla stadier i verkets historia och etablera texten på grundval av en kritisk granskning, har främst forskare som målgrupp. Den är uttömmande, omfångsrik och kostsam. Den kritiska utgåvan har mindre omfattande kommentar och variantapparat. Den tar större hänsyn till mer allmänna läsare. Studieutgåvor riktar sig till universitets- och andra studenter. Den är mindre ofta resultatet av primärforskning, utan förmedlar resultat från kritiska utgåvor, litteraturvetenskapliga studier m.m. En läsutgåva är i detta sammanhang en mycket vitt syftande utgåva som ändå har en grund i en kritisk textsäkring.

Den engelsk-amerikanska indelningen skiljer i sin tur främst mellan kritiska och icke-kritiska utgåvor. Den senare kategorin kan även kallas dokumentarisk utgåva: den utger på nytt en eller flera tidigare publicerade texter (diplomatariskt eller i faksimil). De kritiska utgåvorna indelas efter hur text och kommentar integrerats. Ofta skiljs den etablerade texten från varianter och kommentarer – den rena texten kan läsas helt utan störande inslag.

Modalsli ger även exempel på andra indelningsgrunder: efter materialets omfång och innehåll, efter medium (bok- resp. elektronisk utgåva). Man kan tillägga att utgåvor på mindre språk kan vara tvungna att försöka tillgodose flera målgrupper på samma gång, med den möjliga följden att ingen av dessa blir helt nöjd.

Tyska studieutgåvor och nordiska skolutgåvor behandlas av Klaus Bohnen respektive Torill Steinfeld. Den förre noterar att studieutgåvan saknar en fast norm och att den ur vetenskaplig synpunkt är en nödlösning, men att den med höga ambitioner i enskilda fall kan hålla måttet över tid. Den senare konkluderar att skolutgåvan måhända har spelat ut sin roll, åtminstone i den form vi lärt känna den under 100 år.

Christian Janss beskriver ett antal Hölderlinutgåvor, både mycket varianttunga historiskt-kritiska utgåvor och enklare studieutgåvor. Exposén ger tydliga exempel på att det extremt komplicerade textläget kräver förförståelse och tolkning. Man kan notera att en studieutgåva lyckats positionera sig såsom textkritiskt nydanande.

Mats Malm påminner om utgivningsverksamhetens betydelse för religiösa och politiska omdaningar, exempelvis reformationen med dess koppling till filologiska studier av källtexterna, nya utgåvor och översättningar till folkspråken. Malm ger även ett exempel på en poetisk omdaning. Han redogör för hur inflytandet från den vetenskapliga utgivningen av fornnordisk litteratur under 1600- och 1700-talen påverkat utvecklingen av fri vers och prosadikt. Skilda sätt att försöka troget översätta de nordiska texterna ledde till etableringen av nya poetiska former, vilka kunde fungera som inspirationskällor. ”Resultatet blev alltså tre former av poesi som helt avvek från etablerade lyriska former: [– – –] en flytande prosaöversättning utan radbrytningar, [– – –] en prosaisk översättning där radindelningen bibehölls, och [– – –] en radindelad poesi som använde mycket allitterationer och assonanser i likhet med originalens fornnordiska vers”. Utvecklingen därifrån var revolutionerande: ”Vad som växte ur den vetenskapliga utgivningen var dels romantikens metod att översätta troget mot originalet i stället för att stöpa om det. Dels var det också romantikens utvidgade repertoar, där den fria versen och prosadikten blev etablerade versformer. Ur utgivningsverksamheten blev utgåvetypen modifierad, målgruppen utvidgad till hela den europeiska kulturen, effekten enorm.”

Men vilken potential har editionsfilologin idag? Malm anser att textkritiken bör ha stor betydelse i vetenskaps- och litteraturteoretiska diskussioner. Den praktiska verksamheten aktualiserar en rad centrala teoretiska problem. En textutgivare har ständigt anledning att ställa frågan ”vad är ett verk?” Den som ederar en text ”tvingas bestämma gränserna för ett verk genom att avgränsa och välja bland olika textvittnen”, medan kommentatorn kan ”försöka utvidga verket genom att lyfta fram dess relationer till andra verk”. Kanske borde editionsfilologerna utnyttja denna kritiska potential, liksom diskussioner kring utgåvetyper och målgrupper, mer aktivt, avslutar Malm.

Den kritiska potentialen står i centrum för Paula Henriksons betraktelse över (främst den tyska) historisk-kritiska utgåvan. Henrikson står för antologins mest polemiska, och mest intressanta, bidrag. Hon inleder med att sammanfatta

vad den historisk-kritiska utgåvan kan sägas ha för kompletterande uppgifter, ”att producera en säkrad, autentisk text på grundval av en samlad värdering av alla tillgängliga, varianta texter” (inklusive att rätta uppenbara fel) och ”att utifrån det samlade materialet rekonstruera texthistorien”. Det senare innebär både att dokumentera verkets tillkomst från utkast till tryck, dels att beskriva dess senare tradering. Textdokumentationen har alltmer kommit i centrum under 1900-talet. Varianterna träder i förgrunden och den etablerade texten skyms. Samtidigt blir utgåvorna allt mer specialiserade, med en bibehållen föreställning om att de tjänar som grund för studie- och läsutgåvor.

Begreppet ”historisk-kritisk” har på tysk mark allt mer använts som ett nyckelord som skall ”övertyga om utgivningens vetenskapliga vederhäftighet”, jämför föreställningen om definitiva utgåvor. Att en utgåva skulle vara skapad utan teoretiska gränser, utan praktiska och ekonomiska kompromisser är ett svåruppnåeligt ideal, som när det utförts under beteckningen historisk-kritisk utgåva, enligt Henrikson leder till något av en edition ”utan målgrupp”. Men den historisk-kritiska utgåvan har naturligtvis utsatts för kritik: den ägnar sig åt redovisnings- och fullständighetsmani, den är dyrbar och tidsödande. Dessutom kanske varken forskare eller allmänhet har den nytta de borde ha av utgåvan. Dessa invändningar är bekanta från exempelvis den nya Strindbergsfejd som rasade i mitten av 1980-talet, om vilken inriktning Nationalutgåvan av Strindbergs *Samlade Verk* skulle ha: utgivningsfabrik eller utgivning stödd på (oftast) ny forskning. Att en editionsfilolog inte skulle syssla med forskning låter onekligen märkligt, men debatten visade på de viktiga avvägningar som måste göras – och tydliggöras – under vetenskapliga utgivningsarbeten. Hur balansera allmänintresse och vetenskap?

Ett annat intressant inslag i Henriksons artikel är diskussionen om ”textfel”, ett fel som utgivaren har ”rätt och plikt” att ändra. Men vad är då ett textfel? En äldre definition menar att det är ”ett textelement som orsakar ett meningssammanbrott i textens struktur”, dvs. något som objektivt kan dömas ut. Men Henrikson påpekar att den mest problematiska läsarten kanske är den historiskt korrekta: ”Genom att avstå från historisering gör man textfelet till ett synkront, evigt och objektivt begrepp, som inte är åtkomligt för diakron, historisk förändring eller historisk kritik.” På samma sätt kan den historisk-kritiska utgåvan sägas rida samma princip vilken implicit garanterar objektivitet, ”som om det funnes en tidlös enighet om hur texter ska förstås och om när de bryter samman”. Men Henrikson menar inte att alla textens märkligheter (eventuella ”textfel”) som har haft viss verkningshistoria skall bevaras. Nej, textutgivaren skall inte vara en kopiator. Mot historismens (historiska) naivitet sätter hon en av Hans-Georg Gadamer med flera inspirerad hermeneutik, som underkänner ”alla anspråk på definitiv tidlöshet, liksom anspråken på uttömmande redovisning”. Här återknyts också till konferensens och antologins andra huvudbegrepp, målgruppen: låt den vetenskapliga utgåvan i större utsträckning återskapa en föreställning om sin publik; dra lärdom av studie- och läsutgåvorna.

I linje med resonemanget ovan vill Henrikson mot föreställningen om ”utgåvan som (objektivt syftande) universalarkiv” ställa ”utgåvan som (historiskt betingat) forskningsprojekt”. Låt historien tala, men berätta vilken av de möjliga rösterna det är som släpps fram. Beskriv med vilka syften utgivaren har gjort sina val, och argumentera för dem.

Ibland kan en utgåvas möjliga nyhetsvärde vara avgörande, Henrikson ger exemplet Stagnelius' ofullbordade drama *Sigurd Ring*, som utgivits i tre skilda versioner. Men ingen utgivare har (hittills) försökt konstruera den text som Stagnelius aldrig färdigställde.

Till sist ger Henrikson argument mot uppfattningen att editionsfilologin skulle ha gått in i en ”post-kritisk era”, att kritiska utgåvor skulle höra samman med en förgången tid i vilken utgivaren hade alltför stor auktoritet. I denna nya tid skulle utgivarens uppgift bestå i att förse läsaren med råmaterial för många olika möjliga utgåvor. Tvärtom har de nya möjligheterna att lägga upp elektroniska textarkiv etc. ökat ”editionsfilologins möjlighet att utforska utgåvans kritiska potential”. Kritisk textetablering ersätter inte de historiskt autentiska texterna, som finns bevarade i arkiv och bibliotek. Men det är naturligtvis maktpåliggande att utöva detta ansvar – att vara redaktör, medskapande i en viss tid med ett visst syfte (*curator* skulle det heta i en annan verksamhet) – men det är den enda vägen. Så tolkar jag slutorden: ”den tolkning som göms under en föreställning om objektivitet och entydighet är både skadligare och mindre intressant än den tolkning

som aktivt konfronterar sin egen historicitet och historiens motsägelser".

Volymen avslutas med ett par mer specialiserade artiklar. Faksimilutgåvor och diplomatariska utgåvor av norröna texter, elektroniska och tryckta, behandlas av Anne Mette Hansen. Under rubriken "Fra kombinerte utgaver til dynamisk utgivelse" diskuterar Alois Pichler och Odd Einar Haugen utgivning av Ludwig Wittgensteins *Nachlass* och av nordiska medelålderstexter. Den elektroniska hanteringen av dessa olika texter förenar de två forskarna, som visar på möjligheterna att skapa dynamiska utgåvor, dvs. möjliggöra en mer interaktiv utgivning, där brukaren har stora möjligheter att skapa sin textversion och även styra urvalet av varianter. Jag skall uppehålla mig vid en detalj i den mycket utförliga, drygt 60-sidiga genomgången. Det gäller hur samma källtranskription ligger till grund för en 'maskinläslig bas', som sedan legat till grund för *Wittgenstein's Nachlass: The Bergen Electronic Edition* (BEE), utgiven på sex stycken cd-rom 1998–2000. BEE består av faksimil, diplomatarisk transkription och normaliserad transkription. Men författarna (här Pichler) framhåller att den maskinläsliga basen kan ligga till grund för andra möjliga utgåvor, i bokform eller elektroniskt. Detta ställer förstås mycket stora krav på källtranskriptionen. Därför hajar man till när en fotnot upplyser om att BEE saknar två mindre texter som utgåvan kommer att suppleras med vid nästa revision. En påminnelse så god som någon att inte heller elektroniska utgåvor kan betecknas som definitiva. De visningsformat som valts för BEE har även de vissa begränsningar, något som inte påverkar den maskinläsliga basen, försäkrar man. Andra onöjaktigheter kommer sig av något som kallas 'ganska enkla konverteringsfel'. Att Wittgenstein dessutom använt tecken i marginalen vars funktion utgivarna ännu inte kunnat tolka för med sig nya problem: hur skall dessa tecken representeras i transkriptionen?

BEE är ett mycket spännande pilotprojekt, som torde kunna inspirera till efterföljd. Utan BEE skulle den framtida Wittgenstein-utgåvan knappast kunna diskuteras: en dylik genomlysning av en stor textmängd är en unik och värdefull bakgrund. Antagligen kan också andra dra nytta av erfarenheterna. Jag tänker närmast på arbetet med den nya utgåvan av Strindbergs *Ockulta Dagboken*, med liknande avläsnings- och avkodningsproblem: vad betyder exempelvis författarens olika kryss och understrykningar – och hur skall de återges i lästexten? OD kommer i *Samlade Verk* att publiceras som faksimil och i normaliserad transkription, både som böcker och elektroniskt.

Utgivningsarbete bör liksom all annan vetenskaplig verksamhet öppet diskuteras och utsättas för granskning. Även det outtalade och till synes självklara förtjänar att formuleras, synliggöras och kanske omprövas. Arbetet inom NNE har stärkt de vetenskapliga textutgivarnas ställning i akademin. Förhoppningsvis leder det också till större kunskap om och förståelse för utgivningsarbetet. För alla frågor om "vad är ett verk" och "vilka är dess gränser" aktualiserar, som Mats Malm påpekar, centrala litteraturteoretiska problem. Och vice versa: litteraturteori och litteraturanalys aktualiserar en rad centrala editionsfilologiska problem. Morgondagens Strindberg får vi hoppas formulerar sig mer som en insatt konnässör: "Emedan textkritiken intresserar mig, vill jag anföra den av NN kommenterade utgåvan av SS, vilken jag skattar mycket högt."

Per Stam

Björn Sundberg, *Nedslag i nutida svensk dramatik. Katarina Frostenson, Kristina Lugn, Lars Norén, Agneta Pleijel*. Books on Demand. Visby 2005.

Litteraturvetenskapliga studier i nutida svensk dramatik hör inte till vardagligheterna, och därför kan man inte annat än glädjas över den forskning och seriösa kritik som trots allt förekommer på området. Under den anspråkslösa titeln *Nedslag i nutida svensk dramatik* publicerade Björn Sundberg 2005 fyra längre essäer om några av dagens, eller kanske snarare gårdagens, mest kända pjäsförfattare i vårt land – Katarina Frostenson, Kristina Lugn, Lars Norén och Agneta Pleijel. Sundberg är med sin dubbla erfarenhet som litteraturforskare i Uppsala och teaterrecensent för *Expressen* väl skickad att skriva en sådan bok, och det är kanske heller inte oväsentligt att han på några år när tillhör samma generation som de författare han behandlar. Han har inte bara växt upp i samma andliga klimat som Frostenson, Lugn, Norén och Pleijel utan dessutom kunnat följa deras utveckling som dramatiker, alltifrån den trevande debuten till den oomtvistade succén. Dessutom vittnar det personliga engage-